

Una política de la llengua. La revolució francesa i els *patois*

Michel de Certeau

Dominique Julia

Jacques Revel

És conegut de fa temps el paper jugat per l'estat monàrquic en la destrucció de les cultures perifèriques, per mitjà de la imposició sistemàtica de la llengua francesa en els documents públics. Mentre que l'ordenança de Villers-Cotterêts (1539) no aspirava més que a prohibir l'ús del llatí i prescrivia el del «langage maternel françois» —és a dir, que deixava lloc als idiomes particulars—,¹ els edictes que segueixen l'annexió de les províncies novament conquerides exigeixen tots, a partir de mitjan segle XVII, l'ús exclusiu de la llengua francesa.² Ens podem interrogar, però, sobre la finalitat real que cercaven aquestes directrius. És evident que, a Estrasburg, l'exclusió lingüística tendeix, sota la pressió dels intendants, a esdevenir el signe de l'exclusió religiosa.³ A la monarquia li importa menys fer parlar el francès que fer-lo comprendre. No es tracta d'afrancesar les masses que, de tota manera, en una societat estrictament jerarquitzada, no tenen accés a la cultura escrita —i prova d'això és l'absència de qualsevol política escolar.⁴ Només cal guanyar-se les elits, eliminant qualsevol particularisme cultural que pogués sustentar un autonomisme nociu per a la centralització. La llengua francesa és, doncs, el vehicle que permet l'accés als càrrecs de l'administració, l'eina que estableix la discriminació social.

La Revolució es veu de cop confrontada al problema lingüístic des del moment en què, en fundar un ordre polític i social nou, vol suscitar l'adhesió popular. Les resistències que troben les autoritats per a aplicar els nous decrets no poden venir més que de la «ignorància» o dels «prejudicis». D'ací que es faci necessària una doble pedagogia política: d'una banda, explicar als habitants del camp el sentit de les noves lleis en una llengua coneguda per ells —és a dir, traduir—; i d'altra, elaborar una política d'instrucció pública. Com diu Talleyrand en presentar als constituents el seu informe sobre la instrucció pública, només

«Introducció» al llibre *Une politique de la langue. La Révolution française et les patois: l'enquête de Grégoire*, París, Gallimard, 1975, nova edició 2002.

l'«acció diària i sempre creixent de la instrucció» podrà imprimir en l'ànima dels ciutadans «nous sentiments, nous costums, nous hàbits». ⁵ Quant a la traducció dels decrets, va ser decidida el 14 de gener de 1790 i es va desenvolupar tant sota l'impuls de París, on assolí una dimensió gairebé industrial en l'oficina de Dugas, que prengué trenta departaments al seu càrrec, com per iniciativa d'oficines departamentals, particularment actives en l'Est. ⁶

El capgirament d'aquesta política, a fi de comptes liberal, només es produeix a partir de 1793, en el moment en què els representants enviats en missió als països amb idiomes propis veuen en aquests no ja un simple obstacle passiu sinó l'escenari d'una resistència pròpia que difon la contrarevolució: «el federalisme i la superstició», escriu Barère en l'informe del Comitè de Salut Pública a la Convenció, de data de 8 de pluviós de l'any II, «parlen baix bretó; l'emigració i l'odi a la República parlen alemany; la contrarevolució parla l'italià i el fanatisme parla el basc». ⁷ I tenint cura de limitar el seu projecte als departaments els idiomes dels quals «semblen els més contraris a la propagació de l'esperit públic», és a dir, el bretó, l'alemany, l'italià i el basc, però refusant d'atacar els *patois*, ⁸ fa votar el nomenament d'un mestre de llengua francesa en cada municipi on «els habitants parlen un idioma estranger», encarregat, per una part, d'ensenyar als xiquets la llengua francesa i la Declaració dels Drets de l'Home, i, per altra, de «donar lectura al poble i traduir vocalment les lleis de la república» cada dècada. De l'escrit, sospitós de «mantenir els argots bàrbars», es passa doncs a l'oral, i el decret del 2 de termidor completa lògicament el del 8 de pluviós prohibint l'ús de cap altre idioma que el francès en qualsevol tipus de document, fins i tot els de naturalesa privada. És en la línia d'aquesta política que Grégoire presenta a la Convenció, el 16 de pradal de l'any II, el seu *Informe sobre la necessitat i els mitjans d'anorrear els patois i d'universalitzar l'ús de la llengua francesa*, que, remarcuem-ho, però, no desemboca en cap mesura coercitiva. A més a més, immediatament després de termidor, es torna a les toleràncies antigues, i l'execució de la llei del 2 de termidor se suspèn des del 16 de fructidor.

L'enquesta de Grégoire sobre els *patois* ⁹ marca una etapa entre les mesures preconitzades al començament de 1790 i les de 1793-1794, i prepara des de lluny aquest capgirament. El 13 d'agost de 1790, Grégoire envia «una sèrie de qüestions relatives al *patois* i als costums de les gents del camp».

1. És universal l'ús de la llengua francesa en la vostra comarca? S'hi parlen un o més *patois*?

2. Aquest *patois*, té un origen antic i conegut?

3. Té molts termes radicals i molts termes compostos?

4. S'hi troben paraules derivades del cèltic, del grec, del llatí i, en general, de llengües antigues i modernes?

5. Té una afinitat marcada amb el francès, amb el dialecte de comarques veïnes, amb el d'alguns llocs allunyats on antigament s'hagen establert emigrants o colons de la vostra comarca?

6. En què s'allunya més de l'idioma nacional? No és especialment en el cas dels noms de les plantes, de les malalties, dels termes de les arts i els oficis, de les eines de llaurada, de les diverses espècies de grans, del comerç i del dret consuetudinari? Desitjaríem tenir aquesta nomenclatura.

7. S'hi troben freqüentment diversos mots per a designar la mateixa cosa?

8. Per a quin tipus de coses, d'ocupacions, de passions, és més abundant aquest *patois*?

9. Té moltes paraules per a expressar els matisos de les idees i els objectes intel·lectuals?

10. Té molts termes contraris al pudor? A allò que se'n deu inferir en relació a la puresa o a la corrupció dels costums?

11. Té molts juraments i expressions propis dels grans moviments de còlera?

12. Es troben en aquest *patois* termes i locucions molt enèrgiques, i fins i tot que manquen en l'idioma francès?

13. Les finals són més normalment vocals que consonants?

14. Quin és el caràcter de la pronunciació? És gutural, sibilant, dolça, poc o molt accentuada?

15. L'escriptura d'aquest *patois* té trets i caràcters distints que el francès?

16. Varia molt aquest *patois* de poble en poble?

17. Se'n parla a les ciutats?

18. Quina és l'extensió territorial en què s'usa?

19. Els camperols saben igualment expressar-se en francès?

20. Es predicava abans en *patois*? Ha cessat aquest costum?

21. Hi ha gramàtiques i diccionaris d'aquest dialecte?

22. Es troben inscripcions *patoises* en les esglésies, els cementiris, les places públiques, etc.?

23. Teniu obres en *patois*, impreses o manuscrites, antigues o modernes, com ara dret consuetudinari, documents públics, cròniques, pregàries, sermons, llibres ascètics, càntics, cançons, almanacs, poesies, traduccions, etc.?

24. Quin és el mèrit d'aquestes obres?

25. Fóra possible d'obtenir-les fàcilment?

26. Teniu molts proverbis *patois* propis del vostre dialecte i de la vostra comarca?

27. Quina és la influència respectiva del *patois* sobre els costums, i d'aquests sobre el vostre dialecte?

28. S'observa que s'acosta insensiblement a l'idioma francès, que algunes paraules desapareixen, i des de quan?

29. Quina importància religiosa i política tindria la total destrucció d'aquest *patois*?

30. Quins en serien els mitjans?

31. En les escoles rurals, l'ensenyament es fa en francès? Els llibres són uniformes?

32. Cada poble està proveït de mestres –d'un i altre sexe– d'escola?

33. A més de l'art de llegir, d'escriure, de comptar i el catecisme, s'ensenya alguna altra cosa en aquestes escoles?

34. Estan assíduament vigilades pels senyors rectors i vicaris?

35. Tenen aquests un assortiment de llibres per a prestar als seus parroquians?
36. La gent del camp, tenen el gust de la lectura?
37. Quina mena de llibres es troba normalment a casa seua?
38. Tenen molts prejudicis? I de quina mena?
39. Des de fa una vintena d'anys, estan més il·lustrats? Són més depravats els seus costums? S'han debilitat els seus principis religiosos?
40. Quines són les causes i quins serien els remeis a aquests mals?
41. Quins efectes morals produeix en ells l'actual revolució?
42. Es troba en ells patriotisme, o només les afeccions que inspira l'interès personal?
43. Els eclesiàstics i els ex-nobles no estan exposats a les injúries grolleres, als ultratges dels camperols i al despotisme dels alcaldes i de les municipalitats?

Grégoire té a la vista el projecte que presentarà el 16 de pradal de l'any II. Caldria seguir el conjunt de la seua acció revolucionària, tema deixat ací de banda.¹⁰ Però en la darrera part, el seu qüestionari precisa ja clarament l'objectiu: «Destruir els *patois*». Les referències demanades han de respondre a un punt de mira que les transformen en servei d'informació. Des de París s'enuncia un propòsit. El corresponsal provincial es veu atribuït, des del començament, el paper de ser-li «útil». Serà en la llunyania l'ull d'un poder. «Faré ús de les informacions que hagen volgut donar-me»: amb aquesta nota (principis de 1791), en l'encapçalament de la resposta que li envien els Amics de la Constitució d'Agen (B.N. 7), Grégoire no sols indica com utilitzarà i triarà la informació en l'*Informe* de 1794, sinó també quina funció, relativa a una política, dóna a l'estudi dels *patois* en l'enquesta de 1790. El qüestionari posa en connexió un *pla*, ja establert, tingut per evident i «just», i una *consulta* que, sense suggerir-ho directament, ha d'informar el poder i mobilitzar els seus agents. Articular una Raó sobre una Educació, creuant així dues tendències del pensament revolucionari sota la Constituent abans que s'impose la primera. La utopia política i l'itinerari de la investigació s'articulen com el Saber de la raó sobre el temps del progrés. La idea patriòtica d'una llengua única passa per una circulació preliminar entre els *Amics de la Constitució*, clergues i clients provincials susceptibles de fer que es manifesten les resistències amagades en la nit dels camps, de fornir material i proves per a les opinions de Grégoire, i d'enrolar-se en el seu gran projecte. Tal com són organitzats per l'enquesta, l'anàlisi del llenguatge i, en segon lloc, el quadre de l'escolarització i dels costums es troben emmarcats en una acció del poder. Les dades «lingüístiques» o «etnològiques» s'inscriuen en un temps que té per definició separar un projecte de la seua promulgació efectiva. La durada de l'observació és un entremig, inclòs en una política del llenguatge. Precisa i preciosa en molts aspectes, l'enquesta presenta l'interès suplementari de deixar veure el lloc en què funciona.

Ultra els articles que concerneixen l'objectiu de l'operació (preguntes 29 i 30) i la conjuntura política (els efectes de la Revolució, pregunta 41; l'adhesió al patriotisme, pregunta 42; la situació dels eclesiàstics i dels nobles en el camp, pregunta 43), el qüestionari de

Grégoire distingeix dos camps d'anàlisi: l'un contempla la llengua, que al segle XVIII és pintura de la societat (preguntes 1 a 28); i l'altre, complementari, té per finalitat la instrucció i el seu revés, els prejudicis (preguntes 31-37 i 38-40).

La primera part obeeix a un moviment que, utilitzant les categories dels gramàtics i «filòsofs», s'obre sobre la qüestió de l'origen (central en l'època) i s'acaba amb el projecte de crear una Biblioteca. L'idioma, lloc d'una interrogació sobre el principi i fonament, esdevé l'objecte mort d'una curiositat preservadora. Indici d'una mutació, i també de les qüestions prèvies que estarien encara presents, al segle XIX, en les «relíquies» del passat. Per mitjà d'aquesta hàbil maniobra, Grégoire s'apodera del *patois* «parlat» per a transformar-lo en una col·lecció d'«escrits conservats». Passa d'una incertesa sobre la relació (distància o proximitat) a la producció d'un tresor nacional. «Anorreant» com a diferència que amenaça la unitat política, el *patois*, des d'ara, pot i deu ser protegit per l'Estat contra el «vandalisme».¹¹ Dues operacions connexes. En l'ordre del seu enunciat, les preguntes de Grégoire es refereixen d'entrada a l'origen, a les «afinitats» o a l'«allunyament» del *patois*, qüestions «lingüístiques» indissociables d'una psicociologia de la relació (preguntes 2 a 6); després, al món que pentinen les paraules, a les coses que s'hi diuen amb «energia» o «abundància», designant una utilitat i un camp propi del *patois* (preguntes 7 a 12); i després, a les relacions entre l'oral i l'escrit, és a dir, entre la variació de l'un i la seua fixació per l'altre (preguntes 13 a 16), i als llocs de trànsit entre el francès i el *patois* sobre les fronteres mòbils de la ciutat i el camp (preguntes 17 a 20). Després d'aquest recorregut bastant complet, apareixen les interrogacions sobre els mitjans de constituir un museu dels escrits en *patois* (preguntes 21 a 25), amb una menció especial a un element sempre privilegiat en els treballs sobre la literatura oral, perquè és més «escriptible» i didàctic: els proverbis (pregunta 26). La resta cerca de mesurar el recolzament que troba l'idioma local en els costums (pregunta 27) i l'erosió del dialecte per l'«idioma francès» (pregunta 28). Finalment s'anuncia, adreçada als clergues en raó d'una «importància religiosa» tant com «política», i apel·lant a una col·laboració de la seua part («Quins en serien els mitjans?»), la finalitat política de l'enquesta.

Considerant els llocs, els intermediaris i els instruments de l'ensenyament (preguntes 31 a 37), i després la resistència dels «prejudicis» o la seua reculada «des d'una vintena d'anys» (preguntes 38 i 39), la segona part del qüestionari no té més que l'aparença del que esdevindrà més tard una enquesta etnològica. De fet, la voluntat que destina a la guillotina els *patois* parlats es desplega en endavant en una anàlisi dels seus mitjans d'acció i dels obstacles que troba. Tampoc no es tracta ja ací d'un escaquer de qüestions a emplenar. Les preguntes suposen un enrolament en una història que té dos pols: una patologia social, que requereix un diagnòstic sobre els «mals» del camp, les seues «causes» i els seus «remeis» (pregunta 40, recapituladora); una dinàmica de la Il·lustració que indexen ja dues dates, els anys 1770 (fa «una vintena d'anys») i la Revolució de 1789. En aquesta història compartida entre la de la superstició i la del progrés, no és possible l'elecció. La informació demanada és mobilitzadora. Precisa també el camp clos en què la Il·lustració s'enfrontarà a les tenebres durant una guerra de cent anys: la institució escolar rural. El lloc estratègic és

l'escola. El qüestionari indica, sobre el mapa, el punt decisiu: la lluita del mestre contra els prejudicis del camp.

Grégoire afegeix al seu quadre un darrer matís, pel qual la terapèutica nacional de les malalties del camp pren l'aspecte d'una croada. Necessita un assentiment. S'autoritza de ser creguda. Li és doncs essencial mesurar la seua *credibilitat*, conèixer els seus «efectes morals» (pregunta 41) i la seua aptitud per a fer-se estimar (pregunta 42). Finalment, li cal (pregunta característica d'una revolució de les creences que suposa encara una creença) saber quin espai d'acció li deixa, en el camp, la feble distància que separa l'enfonsament de les antigues autoritats (eclesiàstics i exnobles) i el rebuig de l'autoritat central pels «ultratges» pagesos o pel «despotisme» municipal (pregunta 43). La política de la Il·lustració ha de travessar una zona perillosa que crea sense controlar-la, trànsit entre *allò que era cregut* fins aleshores (les supersticions) i *allò que ella vol fer creure*. Aquest passatge fa possible, en efecte, o bé la rebel·lió del poble del camp (figurada ací per les «injúries grolleres» i la blasfèmia) o bé l'emancipació de poders locals que s'exilien de la Raó universal promulgada pel discurs de la capital, i que són, doncs, necessàriament «despòtics». Aquests dos perills, l'un anàrquic i l'altre particularista, amenacen el lloc on es produeix la «representació» parisenca i la burgesia de la nació. Per tal que aquesta representació funcione, els mitjans no basten. Cal fer creïble el saber que l'autoritza a instruir, i fer amable el poder que pretén assegurar el progrés, aquest bé suprem. D'ací el perill de la incredulitat que revelen tant les jacqueries populars com les reapropriacions del seu sòl per les municipalitats. A aquests dos moviments que vénen de les profunditats del cos, és a dir, del lloc propi, s'oposa la llei de la raó «il·lustrada». Per a anorrear o censurar l'«interès personal» (pregunta 42), traurà la seua autoritat del que ella fa creure pel seu discurs. A aquest respecte, plantada enmig dels camps posseïts per la violència de desigs mai del tot adormits o per l'ambició municipal, sempre present, de retrobar el control d'una identitat pròpia, l'escola haurà de produir creients per a «fer-los marxar». Li caldrà fer estimar la disciplina que imposa. L'ultratge o la manca de respecte serà el seu adversari, igual que la superstició.

D'aquesta enquesta no analitzarem com s'inscriu en una combinació de conflictes socioeconòmics i de produccions ideològiques, ni com s'hi dissenya una institució del saber, l'escola, que és ara i adés el determinant i el determinat d'una política. Només estudiarem els textos provincials que li contestaren i que provenen precisament de notables, de clergues i d'ensenyants. Les respostes contenen allò que passa en les municipalitats, on els poders, el saber i les creences es mouen conjuntament. I, des d'aquest lloc clau, representen, a propòsit del *patois*, les relacions de París amb el camp. L'abundant informació que forneixen sobre els *patois* pot ser considerada com la producció d'un lloc fronterer entre les formacions rurals i una política de la capital. En la mesura que aquestes respostes estan ancorades en un medi social homogeni, format per notables d'altra banda lleugerament marginals en relació als responsables locals i, per tant, més lligats a París que a les municipalitats, l'anàlisi de les seues representacions adquireix una pertinença històrica. Permet comprendre com aquest grup *simbolitza* l'ambivalència de la seua posició produint un *sa-*

ber sobre els *patois*, i com intervé així en el quadre d'una relació política. Una dinàmica s'escriu en el text en què aquests notables posen en escena allò que, pels seus lligams a la terra natal i a la llengua materna, *esdevé* un objecte de saber o bé un imaginari inexpressable davant el poder central. Ens trobem al davant, doncs, d'un treball ideològic, indissociable de l'imaginari que n'és tan aviat el postulat com l'efecte.¹² El *passatge per la representació* desvela i opera desplaçaments en combinacions estables entre estatuts socioeconòmics, institucions polítiques, organitzacions del saber i un imaginari col·lectiu lligat a creences negades o canviants. «Situa» d'una altra manera les forces presents en un sistema simbòlic. Modifica la naturalesa dels conflictes. Tractant d'una política del llenguatge, les respostes a Grégoire formen un cos que ofereix a l'anàlisi les relacions del llenguatge i de la política. □

Traducció d'Antoni Furió

1. Sobre aquest punt, cf. Henri Peyre, *La Royauté et les langues provinciales*, París, Les Presses modernes, 1933, pp. 59-91, que es recolza en Pierre Rebuffe, *Commentaria in Constitutiones seu ordinationes regias*, 1599, t. II, p. 574.
2. Per al Flandes marítim, edicte de desembre de 1684; per a l'Alsàcia, edicte del 30 de gener de 1685; per al Rosselló, edicte de febrer de 1700; per a la Lorena alemanya, edicte del 27 de setembre de 1748; per a Còrsega, ordenança de juny de 1768.
3. Decret del Consell Sobirà d'Alsàcia del 28 de setembre de 1691, prohibint als catòlics enviar els seus fills a les escoles luteranes.
4. Això no obstant, sí que es va fer un intent al Rosselló. Cf. Philippe Torreilles, *La Diffusion du français à Perpignan (1600-1700)*, 1914, p. 5, que esmenta una carta de l'intendent Carlier de 1672: «Com que no hi ha res que mantinga millor la unió i l'amistat entre els pobles de les diferents nacions que la conformitat de la llengua... Sa Majestat ha ordenat l'establiment de petites escoles en la ciutat de Perpinyà en les quals els nens d'un i altre sexe puguin ser instruïts... tant en llengua francesa com en la del país i fins i tot en l'escriptura de les dites dues llengües». Sostingut per un decret del Consell Sobirà del Rosselló, de data 12 de febrer de 1682, aquest programa només tingué un abast limitat.
5. Archives parlementaires, Ire série, t. XXX, p. 448.
6. Sobre la política lingüística de la Revolució, cal veure Ferdinand Brunot, *Histoire de la langue française des origines à nos jours*, t. IX, Ire partie, París, Armand Colin, 1967, que continua sent fonamental. Sobre l'empresa de Dugas, cf. Archives Nationales, AA 32. En 1792, segons l'inventari fet per Rondonneau, la col·lecció establerta per Dugas i els seus col·laboradors havia arribat a 96 volums de decrets i 18 volums d'actes constitucionals.
7. Archives parlementaires, Ire série, t. LXXXIII, p. 715, París, CNRS, 1961.
8. *Ibidem*: «No és que no existesquen d'altres idiomes més o menys grollers en altres departaments, però no són exclusius, no han impedit de conèixer la llengua nacional. Si aquesta no és igualment ben parlada a tot arreu, almenys és entesa fàcilment. El legislador ha de mirar des de dalt, i no ha de percebre per tant sinó els matisos molt pronunciats, les diferències enormes. No ha d'enviar mestres de llengua més que al país que, habituat exclusivament a un idioma, es troba, per dir-ho així, aïllat i separat de la gran família». En el curs de la discussió posterior, l'informe Grégoire s'eleva contra aquesta restricció només als idiomes, fent observar que «molts altres departaments tenen necessitat d'un benefici semblant» (*ibidem*, p. 717).

9. Una part d'aquesta enquesta ha estat publicada en *Lettres à Grégoire sur les patois de France*, documents inèdits sobre la llengua, els costums i l'estat dels ànims en les diverses regions de França al començament de la Revolució, seguida de l'informe de Grégoire a la Convenció, amb una introducció i notes per A. Gazier, París, Pedone, 1880 (reimprès a Ginebra, Slatkine, 1969). Aquesta publicació ha de completar-se amb els dossiers manuscrits assenyalats anteriorment (notes 1, 2, 3): Biblioteca de la Societat de Port-Royal, manuscrits REV. 222 i 223; Biblioteca Nacional, manuscrits NAF 27 98.
10. Cf. Louis Maggiolo, *La Vie et les oeuvres de l'abbé Grégoire*, Nancy, Berger-Levrault, 1873, 3 t.; A. Gazier, *Études sur l'histoire religieuse de la Révolution française*, París, Armand Colin, 1887; Paul Grunebaum-Ballin, *Henri Grégoire. L'ami des hommes de toutes les couleurs*, París, Coll. de la Société des Amis de l'Abbé Grégoire, n. 1, 1958; Ruth F. Necheles, «The Abbé Grégoire's work in behalf of Jews», en *French Historical Studies*, 1969, pp. 172-184; Ruth F. Necheles, *The Abbé Grégoire, 1787-1831. The Odyssey of an Egalitarian*, Westpoint (Conn.), Greenwood Public., 1971.
11. Problemàtica essencial en Grégoire, com ho mostren els seus tres *Informes sobre les destruccions operades pel vandalisme...* en 1794 i 1795. Sobre aquest moviment «etnològic» o «folkloric», cf. M. de Certeau, D. Julia i J. Revel, «La beauté du mort», en M. de Certeau, *La Culture au pluriel*, nova edició, París, Seuil, Points, 1993, pp. 45-72.
12. Cf. les reflexions de Jean-Yves Guiomar, *L'Idéologie nationale*, París, Champ libre, 1974, pp. 191-194, 227-228, etc.

MÈTODE

UNIVERSITAT DE VALÈNCIA

NÚMERO 36. HIVERN 2002/03

MONOGRÀFIC:

PAISATGES DE L'OBLIT. NOVES PRESENCIES AL MÓN RURAL

Coordinat per J.F. Mateu i A. Hernández Dolç. Articles d'A. Cerdà; M. Grimalt, R. Rodríguez, G. Alomar, I. Ferrer i A. Reynés; J. Cruz Orozco; E. Roncero; F. Zurriaga; J.M. Soriano i A.F. Tulla; J.M. Almerich Iborra

ENTREVISTA A LIONEL MARTORELL TORRES

per Violeta Tena

ENTREVISTA A ENRIC GUINOT per Agustí Hernández Dolç

ACTUALITAT:

Negre i blanc per Francisco Tomás • *La reforma comptable de la Unió Europea* per Vicente Montesinos Julve • *Educació ambiental: imatge i realitat* per Carmen López Valiente • *Una reflexió sobre la malenconia de l'home de ciència* per Andrés Moya • *La biodiversitat arrela en la trama urbana* per Maria Josep Picó • *El festí dels sentits al Jardí Botànic* per Ester Pinter • *Obrint les caixes negres* per Josep Simon Castell • *Entrevista a Maria Josep Cuenca* per Martí Domínguez • *Entrevista a Federico Uruburu* per Ester Pinter • Document: *Ciència i Filosofia* per José A. de Azcárraga

INFORMACIÓ I SUBSCRIPCIONS A MÈTODE:

MÈTODE - Jardí Botànic de la Universitat de València. C/ Quart, 80. 46008 València • Tel.: 96 315 68 28 • E-mail: marti.dominguez@uv.es.
Preu (1 número): 3,60€. Subscripció anual (4 números l'any): 12€ (per a Espanya), 18€ (per a l'estranger)

<http://www.uv.es/metode>